

VILÁG- TÖRTÉNET

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **BALÁZS GÁBOR**
„A NÉP JÓ, A KÉPVISELŐI MEGVESZTEGETHETŐEK”
- **LAJKÓ ÁDÁM**
A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI SZÉLSŐJOBBDAL
INTERPRETÁCIÓI A NYUGATI TÖRTÉNETÍRÁSBAN
- **JUHÁSZ BARNABÁS**
HOL HÚZÓDJON A NÉMET-LENGYEL HATÁR?
- **ABDALLAH ABDEL-ATI AL-NAGGAR – PRANTNER ZOLTÁN**
VITATOTT PONTOK AZ UTOLSÓ EGYIPTOMI KHEDIVE
MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ FELESÉGÉNEK ÉLETÉBEN
- **SZEMLE**
FARKAS ILDIKÓ, LÉVAI CSABA,
ABDALLAH ABDEL-ATI AL-NAGGAR, PRANTNER ZOLTÁN,
PÓK ATTILA ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

Népképviselő és a népi akarat képviselője (Bíró László)	535
<i>Tanulmányok</i>	
Balázs Gábor: „A nép jó, a képviselői megvesztegethetőek” Az 1793-as francia alkotmányról	539
Lajkó Ádám: A két világháború közötti szélsőjobboldal interpretációi a nyugati történetírásban	585
Juhász Barnabás: Hol húzódjon a német–lengyel határ? Nemzeti önrendelkezés, területi követelések és harc a szénmezőkért Felső-Sziléziában a nagy háború után	635
<i>Műhely</i>	
Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner Zoltán: Vitatott pontok az utolsó egyiptomi khedive magyar származású feleségének életében	659
<i>Szemle</i>	
A brit oroszán, az orosz sas és a keleti kérdés (Lévai Csaba)	671
A kiszámíthatatlan Közel-Kelet létrejötte (Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner Zoltán)	675
Trianon és Japán (Farkas Ildikó)	679
Emlékezetpolitika és populizmus Délkelet-Európában (Pók Attila)	685

A kiszámíthatatlan Közel-Kelet létrejötte¹

A Közel-Kelet – amely egykoron hatalmas civilizációk bölcsője volt, napjainkban a végtelen sivatagok, pálmafás oázisok, a hullámzó tenger vagy éppen a misztikus műemlékek képével forr össze – jelenleg a világ egyik konfliktuszónája. Alig található olyan állam a térségben, amelyet valamilyen fegyveres összecsapás ne fenyegetne, vagy ne nézne szembe súlyos biztonságpolitikai kihívással. A teljesség igénye nélkül elég csak utalni a jelenleg is polgárháború sújtotta Líbiára vagy Szíriára, a gyakran erőszakba torkolló kül- és belpolitikai instabilitásra Irakban, a sorozatos tömegdemonstrációkra a vallási felekezetek által megosztott és államcsőd szélére került Libanonban, a szudáni államcsínyre és az azt követő véres tüntetésekre, a heves összecsapásokra Dél-Szudánban 2021 júniusa és októbere között (ezek sok ember életét oltották ki és több mint 80 ezer lakost űztek el otthonából), az ismétlődő terrorakciókra a Sínai-félszigeten, a jemeni polgárháborúra (alig van olyan Öböl-állam, amely ne avatkozott volna be fegyveresen a harcokba), a palesztin-izraeli konfliktusra, vagy akár a kurdkérdésre (ez utóbbi – ha eltérő formában és mértékben is – több államot egyszerre érint a régióban). Magától értetődő a kérdés: melyek és mire vezethetők vissza a kiváltó okok; mennyiben tekinthetők a mindennapjaink konfliktusai újszerűnek és egyedinek, vagy éppen akut problémaforrások visszatérő megnyilvánulásainak, amelyek gyökerei évtizedekre vagy akár évszázadokra nyúlnak vissza.

A válaszok egyszerre kézenfekvőek és komplexek. Széles körű az egyetértés, hogy az aktuális konfliktusok kiindulópontja az Oszmán Birodalom felbomlása. Hiába voltak ugyanis megkérdőjelezhető „Európa beteg emberének” hatalmi-politikai érdekérvényesítő képességei, a 20. század elején még így is egységes államalakulatot jelentett a térségben, egy társadalmi konszenzussal legitimnek tekintett vezető fennhatósága alatt. Ennek az első világháború, az azt követő békerendezés és a birodalom felbomlása vetett véget, ami többek között több évszázados hatalmi struktúrákat szüntetett meg, illetve radikálisan átalakított. Az addigi egységes térséget előbb politikai, majd társadalmi tekintetben is feldarabolta, az addigi identitásokat háttérbe szorította, és teret engedett a nacionalizmus előretörésének és a nyugatosítási törekvéseknek. A nyugatosítás szellemében és érdekében olyan reformokat próbáltak meghonosítani, melyek hosszú időn át nemcsak idegenek, hanem értelmezhetetlenek is voltak a helyi muszlim – vallásos – lakosság tömegei számára. Ezeket a folyamatokat mutatja be és elemzi részletekbe menően a most ismertető hiánypótló kötet egy olyan, mindössze egy évtizedes periódusra fókuszálva, amely szó szerint teljesen átforgalmazta a térség addig homogén arculatát és többé-kevésbé azonos értékrendszerét. A téma-

¹ Ferwagner Péter Ákos: *A modern Közel-Kelet születése, 1914–1924*. Szeged, JATEPress, 2021. 781 p.

választás mellett a kétségtelenül lenyűgöző forrásbázis még különlegesebbé teszi ezt a monográfiát, így az a nemzetközi szakirodalomban is rendkívül kivételesnek tekinthető.

A kötet szervesen illeszkedik a szerző szakmai portfóliójába. Ferwagner Péter Ákos a Szegedi Tudományegyetem BTK Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszékén végzett több évtizedes oktatói tevékenysége mellett intenzív kutatásokat folytatott, és azok eredményeként több mint másfél száz publikációjában mutatta be az arab országok modern kori történetének egy-egy sajátos korszakát, illetve eseménysorozatát. Eddigi munkássága során különösen nagy hangsúlyt kapott a Maghreb-térség átfogó elemzése mellett a Közel-Kelet francia gyarmati uralom alatt álló régióiban, azaz a mai Libanon és Szíria területén lezajlott folyamatok bemutatása.

Ferwagner már a bevezetésben találóan rámutat azokra a problémákra, amelyek a térséggel kapcsolatos elmélyültebb elemzéseket nehezítik. Ugyanis már az is vita tárgyát képezi, hogy tulajdonképpen mely időpont vagy esemény tekinthető a vizsgált folyamat kiindulópontjának. Nem tisztázott egyértelműen az sem, hogy a térség mikor, hogyan és milyen jelentéstartalommal kapta a mai elnevezését. Legvégül a szerző utal arra az ellentmondásra is, ami az európai gyarmattartók önző érdekei és nagyhatalmi játszmái, valamint a népek általuk hivatalosan deklarált önrendelkezési jogának érvényesülése között feszült. Mindezekre kategorikus, leegyszerűsítő válaszok helyett árnyalt képet kaphat az olvasó az első fejezetben. Itt bepillantást nyerhetünk abba, hogy a franciák megjelenése miként tette a térséget a nagyhatalmi vetélkedés színterévé már a 18–19. században. A szerző azonban nem pusztán a politikai események száraz bemutatására törekszik, hanem betekintést nyújt azokba a változásokba is, amelyeket főképpen a Nyugat egyértelmű katonai-gazdasági fölénye és az abból fakadó modernizációs igény provokált ki. Az érdemi reformok megvalósításának lehetőségeit azonban jelentősen korlátozta az Oszmán Birodalom látványos hanyatlása, majd pedig az első világháború kirobbanása.

Ferwagner a „keleti kérdés” előtérbe kerülése kapcsán – a leegyszerűsítő kliséken túllépve – nagy teret szentel annak, hogy sokrétűen megvilágítsa, milyen okok vezettek az Oszmán Birodalom hadba lépéséhez, illetve a döntés milyen következménnyel járt. Objektív szemlélet jellemzi a még napjainkban is rendkívül kényes témának számító örménykérdés bemutatását is: a tragikus eseménysorozat alakulásában az oszmánok egyértelmű felelőssége mellett a többi nagyhatalom szerepére is felhívja a szerző a figyelmet. Utóbbiak bűnrészességét a genocídiumban tovább növelte, hogy annak ellenére, hogy pontosan tisztában voltak a népiirtás részleteivel, semmit sem tettek megakadályozására. A Kaukázus előtérben vívott összecsapások majdnem végzetes következménnyel jártak az Oszmán Birodalomra, amelynek elkerülhetetlen összeomlását a Dardanelláknál és Mezopotámiában kivívott katonai sikerek is csak elodázní tudták. A felbomlás későbbi bekövetkeztében kétségtelenül meghatározó szerepet játszott a térség arab lakossága, melynek támogatásáért az oszmánok és az antanthatalmak versenyt futottak egymással. Ferwagner ezzel kapcsolatban nemcsak a sajátos érdekeket mutatja be, hanem a háttérben folytatott nagyhatalmi játszmákat és az azzal szorosan összefonódó propagandát. A könyv sorait olvasva szépen kibontakozik a kép, miként ismerte fel a brit diplomácia a kínálózó lehetőségeket, és milyen széles körű erőfeszítéseket tett kiaknázására. Találóan rámutat ugyanakkor arra is, hogy a későbbi félreértések forrása abban gyökerezik, hogy a britek által felkínált arab függetlenség ígérete nélkülözötte a konkrétumokat. Ehhez társult a mezopotámiai és a perzsa nacionalizmus megerősödése, a cionista mozgalom növekvő befolyása, valamint Palesztina stratégiai jelentőségének felértékelődése, különösen az oroszok háborúból való kilépését követően. Mindez a nagyhatalmak ambícióival, háttéralkuival és felosztási terveivel együtt eredmé-

nyezhette azt a helyzetet, aminek következményei még napjainkban is éreztetik kedvezőtlen hatásait.

Az oszmánok levantei uralmának összeomlása és az antant bulgáriai győzelme az ifjútürök kormányt a harc feladására kényszerítette. A fegyverszüneti tárgyalások megkezdésekor az egyes szereplők újrafogalmazták igényeiket, és az addigi szövetséges antanthatalmak már egymással kezdtek rivalizálásba a lehető legnagyobb befolyás megszerzésére. A szerző behatóan elemzi azokat a nagyszabású európai – főleg brit – diplomáciai manővereket, amelyek – a párhuzamosan zajló magyar eseményekhez hasonlóan – figyelmen kívül hagyták a vesztes fél erőfeszítéseit a győztesek jóindulatának elnyerésére. Kitér azokra a feloldhatatlan ellentmondásokra is, amelyek a háborús évek alatt titokban megkötött szerződések és a nyilvánosan meghirdetett ígéretek között feszültek, továbbá az arab nacionalizmus megerősödésére. Ezek együttesen gyakorlatilag lehetetlenné tették a kaotikus viszonyok rendezését a térségben, azon belül is elsősorban a szíriai és libanoni területeken. A szerző részletes leírást ad a lakosságot sújtó katasztrofális következményekről (a levantei hatalmukat féltő franciák és a Fejszal emír vezette szövetséges arab erők viszonyának elmérgesedése, a vallási megosztottság elmélyülése, fegyveres zavargások kirobbanása és véres leszámolások, éhínség, járványok, elszegényedés). A győztesek által megalkotott mandátumrendszer, aminek előzményeit behatóan ismerteti a szerző, sem jelentett megfelelő alternatívát a társadalmi-gazdasági problémák maradéktalan orvoslására. A kétségtelenül pozitívnak tekinthető változásoknál súlyosabbak voltak azok a negatív következmények, amelyeket például az addig szerves egységet alkotó, a bibliai történetek színhelyét adó Termékeny Félhold feldarabolása okozott.

Joggal merül fel a kérdés, hogy minek volt köszönhető a franciák szíriai és libanoni térnyerése, mivel Párizs még a világháború alatt sem tanúsított különösebb érdeklődést a térség után. A kérdést Ferwagner külön fejezetben válaszolja meg, és annak legfőbb okát a britek visszaszorulásában jelöli meg. A szigetország katonai jelenlétének csökkenésével párhuzamosan ugyanis aktivizálódtak London ellenfelei, és egyszerre több fronton fenyegették a sajátos keleti brit érdekeket. A szerző a veszélyforrások bemutatásakor kitér többek között a vahhábíták arabiai előretörésére, a problematikus viszonyra a jemeni uralkodóval, az Egyiptomban kirobbant nacionalista felkelésre, az iraki lázadásra, a zsidó–arab zavargásokra Palesztinában, a török nacionalizmus radikalizálódására, az afgán háborúra, a pán-izlamizmus újjáéledésére, valamint a bolsevik Szovjet-Oroszország kísérletére, hogy kapcsolatokat keressen az antikolonialista mozgalmakkal. A problémákon – hol tárgyalásos úton, hol fegyveres erő alkalmazásával – a briteknek sikerült úrrá lenniük, és a világháború utáni rendezéssel átmenetileg nyugvópontra került a keleti kérdés. A megkötött megállapodások, a brit uralom változatos jelenléte (formái például: gyarmat, kondomínium, protektorátus vagy mandátum), valamint a túlértékelt brit pártfogás azonban nem tudtak megfelelő alternatívát nyújtani a felmerült társadalmi problémák hosszú távú megoldására.

Ferwagner a kötet utolsó fejezetében a geopolitika törvényszerűségeit vizsgálja a nagyhatalmak befolyási övezeteit elválasztó vitatott határterületeken, ahol a hatalmi vákuum kialakulását kihasználva rivális és instabil politikai közösségek jelentek meg. A legnagyobb kihívást a brit stratégiák számára Szovjet-Oroszország hosszan elnyúló déli határainak biztosítása jelentette: komolyan latolgatták egy „cordon sanitaire” megvalósítását a kommunizmus ázsiai térnyerésének feltartóztatására. Az ütközőállamok kialakítására irányuló erőfeszítések azonban lesújtó eredménnyel zárultak. A kötetben sorra nyomon követhetjük az olyan meghatározó eseményeket és fejleményeket, mint a bolsevikellenes erők sikertelen támogatása az orosz polgárháborúban, a kommunisták térnyerése Közép-Ázsiában és

a Kaukázusban, utóbbi nyomán a perzsa orientációban bekövetkezett változás, a belső török területek megszállására tett antantjavaslatok és konkrét lépések. A szerző kitér az örménykérdés vagy a kurd autonómia rendezésére tett hiábavaló kísérletekre is, valamint a görög hadsereg kis-ázsiai megjelenése miatt kirobbant török nacionalista fegyveres ellenállásra Musztafa Kemál vezetésével, amihez a török területek felosztására alkotott sèvres-i békediktátum elfogadtatása csak újabb lendületet adott. A kemalista erők győzelmei a görög-török háborúban, valamint a monarchia intézményének megszilárdulása Perzsiában fordulatnak bizonyultak, és végül lehetőséget adtak a britek által megálmodott „egészségügyi övezet” kialakítására, Szovjet-Oroszország hermetikus elszigetelésére déli irányból. Ehhez pedig nem kellett egyebet tenni, mint elfogadható módon revideálni a korábbi sèvres-i békeszerződés passzusait, amire a svájci Lausanne-ban került sor.

A kötetről összefoglalóan megállapítható, hogy a szerző részletekbe menően bemutatja azt a hosszú éveken át tartó folyamatot, amelynek a végén a Közel-Kelet elnyerte ma ismert arculatát. Kiválóan rávilágít a térséggel kapcsolatos nagyhatalmi diplomáciai manőverekre és döntésekre, melyek a legtöbb esetben az érintett régió lakosainak tudta vagy legalábbis részvétele nélkül születtek. Különösen tanulságos újra és újra szembesülni azzal az ellentmondással, amibe az egyes nagyhatalmak kerültek a titokban tett, majd kellemetlen teherré vált vállalásaik miatt, valamint azzal is, hogy a népek önrendelkezési jogának meghirdetésével próbálták belülről bomlasztani az Oszmán Birodalmat, aminek letűnését követően a nemzetté válás útján megindult népeket beillesztették saját birodalmi struktúrájukba. A szabadjára engedett szellemet azonban már nem lehetett visszatuszkolni a palackba. Az önös érdekek motiválta hatalmi játszmák, a hatalmi struktúrákban bekövetkezett radikális változások és a helyi sajátosságok eredményezték azt a balszerencsés örökséget, amellyel még a 21. században is szembesülhetünk.

*Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Prantner Zoltán**

* Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar az egyiptomi Academy of Scientific Research & Technology kutatója, jelenlegi kutatóhelye az Eötvös Loránd Tudományegyetem; Prantner Zoltán a Kodolányi János Egyetem Jó-léti Társadalom Intézetében a Nemzetközi Tanulmányok Tanszék egyetemi docense (1139 Budapest, Frangepán u. 50–56., prantner.zoltan@kodolanyi.hu).

CONTENTS

Popular Representation and Representation of the Popular Will (László Bíró)	535
<i>Studies</i>	
Gábor Balázs: "The People are Good, Their Representatives are Corruptible": On the French Constitution of 1793	539
Ádám Lajkó: The Interpretations of Interwar Fascism in Western Historiography	585
Barnabás Juhász: Where Should the German–Polish Border Be Drawn? National Self-Determination, Territorial Claims and the Struggle for the Coalfields in Upper Silesia after the Great War	635
<i>Workshop</i>	
Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Zoltán Prantner: Disputed Points in the Life of the Hungarian Spouse of the Last Egyptian Khedive	659
<i>Book Reviews</i>	
The British Lion, the Russian Eagle and the Eastern Question (Csaba Lévai)	671
The Birth of the Modern Middle East, 1914–1924 (Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar – Zoltán Prantner)	675
The Treaty of Trianon and Japan (Ildikó Farkas)	679
Memory Politics and Populism in Southeastern Europe (Attila Pók)	685

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáma: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2022-es évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap és az ELKH Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatói Hálózat